

وزارت علوم، تحقیقات و فناوری



دانشکده هنرهای کاربردی
پایان نامه تحصیلی جهت اخذ درجه کارشناسی ارشد
رشته ارتباط تصویری

عنوان

بررسی نقوش سفالینه های ایران باستان موجود در موزه دفینه
(تپه گیان، گودین تپه)

استاد راهنما

دکتر کامران افشارمهاجر

عنوان بخش عملی

طراحی و اجرای هویت سازمانی و برند برای موزه دفینه

استاد مشاور

مجید حاجی تبار

نگارش و تمقیق

الهه رنجبر ایرانی

بهمن ۱۳۹۰

Ministry of Science, Research & Technology



University of Art
Applied Arts Faculty

Thesis Title

**The Study of motifs on potteries in ancient
Iran being kept in Dafine museum
(Tepe-Gyian & Godin Tepe)**

Supervisor:

Dr. Kamran Afshar Mohajer

Practical Project Title:

Corporate identity and brand design for Dafine museum

Adviser:

Majid Hajitabar

A Thesis submitted to Graduate Studies Office in Partial Fulfillment of
The Requirements For the Degree of Master of Arts in "Visual
Communication"

By: Elahe Ranjbar Irani

February 2012

تعهدنامه

اینجانب الهه رنجبر ایرانی اعلام می دارم که تمام فصل های این پایان نامه و اجزاء مربوط به آن برای اولین بار (توسط اینجانب) انجام شده است. برداشت از نوشته ها، کتب، پایان نامه، اسناد، مدارک و تصاویر پژوهشگران حقیقی یا حقوقی (فارسی و غیر فارسی) با ذکر مأخذ کامل و به شیوه تحقیق علمی صورت گرفته است.

بدیهی است در صورتی که خلاف موارد فوق اثبات شود مسئولیت آن مستقیماً به عهده اینجانب خواهد بود.

امضاء

تاریخ

چکیده:

این پایان نامه، حاصل پژوهشی است به شیوه توصیفی-تحلیلی، درباره سفالینه های پیش از تاریخ تمدن های تپه گیان و گودین تپه واقع در غرب ایران، که هم اکنون در مخزن موزه دفینه نگهداری می شوند. موضوع این پژوهش بررسی نقوش این سفالینه ها از دیدگاه بصری است و هدف آن فراهم نمودن مجموعه ای از این نقوش و ثبت و طبقه بندی و تحلیل فرم شناسانه آنهاست، این سفالینه های منقوش که همچون میراثی باارزش از گذشتگان به یادگار مانده و در دسترس ما قرار گرفته اند، گواهان زنده تاریخند که از طریق آنها می توان به احوال پیشینیان این مرز و بوم پی برد. جامعه مورد مطالعه این تحقیق تعداد ۱۰۰ سفالینه منقوش است که خارج از دید عموم، در محل مخزن موزه نگهداری می شود و تا آنجا که از منابع بر می آید و طبق گفته مسئولان بخش سفال موسسه، تاکنون پژوهشی با این دیدگاه بر روی آنها صورت نگرفته است. در این پژوهش، نقوش به دست آمده از سفالینه ها طبقه بندی و طی جداولی مورد تحلیل فرم شناسانه قرار گرفتند و در نهایت مشخص شد که حدود ۷۶ درصد نقوش تجریدی هستند، ۱۶ درصد، حیوانی و مابقی گیاهی. همچنین ویژگی هایی از قبیل خط و راستای غالب، چگونگی بافت و تقارن و ریتم و محدوده نقوش در جداول فوق مورد بررسی قرار گرفته و نتایج حاصل، نشان داد خطوط منحنی موج و دایره ای بیشترین کاربرد را در ترسیم نقوش داشته اند، علاوه بر آن غالب بودن راستای مایل حاکی از پویایی نقوش است. به طور کلی حدود ۸۰ درصد نقوش متقارن بوده و ۵۶/۴ درصد آنها دارای یکی از انواع بافت هستند. ریتم تکرار منظم به میزان ۶۱/۴ درصد در نقوش به کار رفته است و نقوش در ۶ محدوده هندسی جای می گیرند. همچنین محل قرارگیری نقوش بر روی سفالینه ها به میزان ۶۵/۳ درصد بر روی شانه ظرف است، ۲۳/۷ درصد روی کل بدنه اصلی و ۱۱ درصد بر روی نیمه فوقانی ظرف دیده می شود. در نهایت علاوه بر نگاهی اجمالی به معانی و مفاهیم نقوش، به مقایسه آنها با نقوش سفالینه های دو تمدن همجوار یعنی دشت خوزستان و جلگه مرودشت پرداخته شد و نتایج، شباهت های محتوایی و فرمی بسیاری را در کنار ویژگی های محلی در میان نقوش مناطق فوق نشان داد.

واژگان کلیدی: سفالینه، نقوش تجریدی، نقوش گیاهی، نقوش حیوانی، تپه گیان، گودین تپه، موزه دفینه.

أ چکیده فارسی
ب فهرست مطالب
ه فهرست تصاویر
م فهرست جداول
م فهرست نمودارها

فصل اول: کلیات

۲ مقدمه
۳ طرح مسأله تحقیق
۴ سؤالات کلیدی تحقیق
۴ پیشینه تحقیق
۶ روش تحقیق

فصل دوم: بررسی سفالینه های منقوش ایران باستان

۹ مقدمه
۹ نگاهی اجمالی به تاریخچه سفالینه های منقوش ایران باستان
۱۲ مراکز اصلی تولید سفال نخودی منقوش در ایران
۱۲ منطقه جنوب غرب و شمال جنوب غرب
۱۴ منطقه آذربایجان و شمال غرب
۱۴ منطقه شمال ایران
۱۵ منطقه فلات مرکزی
۱۶ منطقه شمال شرق
۱۶ منطقه شرقی
۱۶ منطقه جنوب شرق
۱۷ منطقه جنوب
۱۸ منطقه کرمانشاه و غرب

فصل سوم : نقوش سفالینه های تپه گیان و گودین تپه موجود در موزه دفینه

۳۹ مقدمه
۴۰ تحلیل عناصر بصری نقوش
۷۰ نوع نقش
۷۱ محل استقرار نقش
۷۲ خط غالب نقوش
۷۳ راستای غالب نقوش
۷۳ وضعیت تقارن نقوش
۷۴ بافت نقوش
۷۴ ریتم نقوش
۷۴ محدوده نقوش
۷۵ تحلیل ترکیب بندی نقوش

فصل چهارم : مقایسه نقوش در مناطق همجوار

۷۸ مقدمه
۸۰ مقایسه نقوش مناطق زاگرس مرکزی با تمدن های دشت خوزستان و جلگه مرودشت..
۸۰ نقوش تجریدی
۹۷ نقوش حیوانی
۱۱۱ نقوش گیاهی
۱۱۶ نتیجه گیری

فصل پنجم : بخش عملی

۱۲۲ شرح محتوا و فرایند بخش عملی
-----	-----------------------------------

فهرست منابع و مآخذ

- ۱۳۴ فهرست کتب فارسی
- ۱۳۵ فهرست مجلات و نشریات
- ۱۳۶ پایان نامه
- ۱۳۶ فهرست منابع غیرفارسی
- فهرست منابع تصاویر
- ۱۳۶ فهرست منابع تصویری فارسی
- ۱۳۷ فهرست منابع تصویری غیرفارسی
- ۱۳۹ پیوست
- ۱۵۶ چکیده انگلیسی

- ۱۲ تصویر (۲-۱): تقسیمات نه گانه طبیعی - فرهنگی فلات ایران، ۱۳۷۸
- ۲۱ تصویر (۲-۲): محوطه های باستانی مرکز غرب ایران، هزاره سوم و دوم ق.م.
- ۲۲ تصویر (۲-۳): طرح خطی سفالینه های تپه جمشیدی، هزاره سوم ق.م.
- ۲۳ تصویر (۲-۴): طرح خطی سفالینه های تپه بدهور، هزاره سوم ق.م.
- ۲۵ تصویر (۲-۵): طرح خطی تکه سفال های تپه گیان، طبقه VA، هزاره پنجم ق.م.
- ۲۶ تصویر (۲-۶): طرح خطی تکه سفال های تپه گیان، طبقه VB، هزاره پنجم ق.م.
- ۲۶ تصویر (۲-۷): طرح خطی تکه سفال های تپه گیان، طبقه VC، هزاره پنجم ق.م.
- ۲۷ تصویر (۲-۸): طرح خطی تکه سفال های تپه گیان، طبقه VD، ۴۰۰۰ تا ۳۰۰۰ ق.م.
- ۲۸ تصویر (۲-۹): طرح خطی تکه سفال های تپه گیان، طبقه IV، ۳۰۰۰ تا ۲۵۰۰ ق.م.
- ۲۸ تصویر (۲-۱۰): طرح خطی سفالینه های تپه گیان، طبقه IV، هزاره چهارم ق.م.
- ۲۹ تصویر (۲-۱۱): طرح خطی سفالینه های تپه گیان، طبقه III، هزاره سوم ق.م.
- ۲۹ تصویر (۲-۱۲): طرح خطی سفالینه های تپه گیان، طبقه II، ۱۸۰۰ تا ۱۴۰۰ ق.م.
- ۳۰ تصویر (۲-۱۳): طرح خطی سفالینه های تپه گیان، طبقه I، ۱۴۰۰ تا ۱۱۰۰ ق.م.
- ۳۲ تصویر (۲-۱۴): طرح خطی سفالینه های گودین تپه، طبقه VI، هزاره پنجم ق.م.
- ۳۲ تصویر (۲-۱۵): طرح خطی سفالینه های گودین تپه، طبقه III:۶، نیمه هزاره سوم ق.م.
- ۳۳ تصویر (۲-۱۶): طرح خطی سفالینه های گودین تپه، طبقه III:۵، ۲۴۰۰ تا ۲۲۰۰ ق.م.
- ۳۳ تصویر (۲-۱۷): طرح خطی سفالینه های گودین تپه، طبقه III:۴، ۱۹۰۰ ق.م.
- ۳۴ تصویر (۲-۱۸): طرح خطی سفالینه های گودین تپه، طبقه III:۲، ۱۹۰۰ تا ۱۶۰۰ ق.م.
- ۳۵ تصویر (۲-۱۹): طرح خطی سفالینه های گودین تپه، طبقه پس از III:۲، ۱۶۰۰ تا ۱۴۰۰ ق.م.
- ۷۱ تصویر (۳-۱) و (۳-۲): طرح خطی سفالینه های تپه گیان موجود در موزه دفینه
- ۷۲ تصویر (۳-۳): طرح خطی سفالینه های تپه گیان موجود در موزه دفینه
- ۷۵ تصویر (۳-۴) و (۳-۵): طرح خطی ترکیب بندی نقوش سفالینه های تپه گیان و گودین تپه
- ۷۶ تصویر (۳-۶) تا (۳-۸): طرح خطی ترکیب بندی نقوش سفالینه های تپه گیان و گودین تپه
- ۸۰ تصویر (۴-۱): طرح خطی نقوش سفالینه های تپه گیان، هزاره چهارم تا نخست ق.م.
- ۸۱ تصویر (۴-۲): طرح خطی نقوش سفالینه های گودین تپه، هزاره چهارم تا نخست ق.م.
- ۸۱ تصویر (۴-۳): طرح خطی نقش سفالینه گودین تپه، هزاره سوم ق.م.
- ۸۱ تصویر (۴-۴) تا (۴-۶): طرح خطی نقوش سفالینه های دشت خوزستان، هزاره چهارم ق.م.

- ۸۲ تصویر (۷-۴): طرح خطی نقوش سفالینه های تپه گیان، هزاره چهارم و سوم ق.م.
- ۸۲ تصویر (۸-۴): طرح خطی نقش سفالینه تپه گیان، هزاره سوم ق.م.
- تصویر (۹-۴) و (۱۰-۴): طرح خطی نقوش سفالینه های سایر مناطق زاگرس مرکزی، هزاره سوم ق.م.
- ۸۲ تصویر (۱۱-۴) و (۱۲-۴): طرح خطی نقوش سفالینه های جلگه مرو دشت، هزاره سوم ق.م.
- ۸۳ تصویر (۱۳-۴) و (۱۴-۴): طرح خطی نقوش سفالینه های جلگه مرو دشت، هزاره سوم ق.م.
- ۸۳ تصویر (۱۵-۴): طرح خطی نقش سفالینه تپه گیان، هزاره چهارم ق.م.
- ۸۳ تصویر (۱۶-۴) و (۱۷-۴): طرح خطی نقوش سفالینه های تپه گیان، هزاره دوم ق.م.
- ۸۳ تصویر (۱۸-۴): طرح خطی نقش سفالینه تپه گیان، هزاره سوم ق.م.
- ۸۳ تصویر (۱۹-۴): طرح خطی نقش سفالینه تپه گیان، هزاره چهارم ق.م.
- ۸۳ تصویر (۲۰-۴) تا (۲۳-۴): طرح خطی نقوش سفالینه های تپه گیان، هزاره دوم ق.م.
- ۸۳ تصویر (۲۴-۴) تا (۲۶-۴): طرح خطی نقوش سفالینه های تپه گیان، هزاره سوم ق.م.
- تصویر (۲۷-۴) تا (۲۹-۴): طرح خطی نقوش سفالینه های سایر مناطق زاگرس مرکزی، هزاره سوم ق.م.
- ۸۳ تصویر (۳۰-۴) تا (۳۲-۴): طرح خطی نقوش سفالینه های سایر مناطق زاگرس مرکزی، هزاره سوم ق.م.
- ۸۴ تصویر (۳۳-۴) و (۳۴-۴): طرح خطی نقوش سفالینه های دشت خوزستان، هزاره چهارم ق.م.
- ۸۴ تصویر (۳۵-۴): طرح خطی نقش سفالینه دشت خوزستان، هزاره سوم ق.م.
- ۸۴ تصویر (۳۶-۴) و (۳۷-۴): طرح خطی نقوش سفالینه های دشت خوزستان، هزاره چهارم ق.م.
- ۸۴ تصویر (۳۸-۴) تا (۴۰-۴): طرح خطی نقوش سفالینه های گودین تپه، هزاره سوم ق.م.
- ۸۴ تصویر (۴۱-۴): طرح خطی نقش سفالینه گودین تپه، هزاره دوم ق.م.
- ۸۴ تصویر (۴۲-۴) و (۴۳-۴): طرح خطی نقوش سفالینه های گودین تپه، هزاره سوم ق.م.
- ۸۵ تصویر (۴۴-۴) و (۴۵-۴): طرح خطی نقوش سفالینه های تپه گیان، هزاره سوم ق.م.
- ۸۵ تصویر (۴۶-۴) و (۴۷-۴): طرح خطی نقوش سفالینه های گودین تپه، هزاره سوم ق.م.

- ۸۵ تصویر (۴-۴۸) و (۴-۴۹): طرح خطی نقوش سفالینه های جلگه مرو دشت، هزاره پنجم ق.م.
- ۸۵ تصویر (۴-۵۰): طرح خطی نقش سفالینه تپه گیان، هزاره چهارم ق.م.
- ۸۶ تصویر (۴-۵۱) و (۴-۵۲): طرح خطی نقوش سفالینه های تپه گیان، هزاره چهارم ق.م.
- ۸۶ تصویر (۴-۵۳): طرح خطی نقش سفالینه تپه گیان، هزاره سوم ق.م.
- ۸۶ تصویر (۴-۵۴): طرح خطی نقش سفالینه تپه گیان، هزاره چهارم ق.م.
- ۸۶ تصویر (۴-۵۵) تا (۴-۵۸): طرح خطی نقوش سفالینه های گودین تپه، هزاره سوم ق.م.
- ۸۶ تصویر (۴-۵۹) و (۴-۶۰): طرح خطی نقوش سفالینه های دشت خوزستان، هزاره چهارم ق.م.
- تصویر (۴-۶۱) تا (۴-۶۳): طرح خطی نقوش سفالینه های سایر مناطق زاگرس مرکزی، هزاره سوم ق.م.
- ۸۶
- ۸۶ تصویر (۴-۶۴) تا (۴-۶۸): طرح خطی نقوش سفالینه های جلگه مرو دشت، هزاره پنجم ق.م.
- ۸۷ تصویر (۴-۶۹): طرح خطی نقش سفالینه تپه گیان، هزاره چهارم ق.م.
- ۸۷ تصویر (۴-۷۰) تا (۴-۷۲): طرح خطی نقوش سفالینه های دشت خوزستان، هزاره چهارم ق.م.
- ۸۷ تصویر (۴-۷۳): طرح خطی نقوش سفالینه های دشت خوزستان، هزاره چهارم ق.م.
- ۸۷ تصویر (۴-۷۴) تا (۴-۷۶): طرح خطی نقوش سفالینه های تپه گیان، هزاره چهارم و سوم ق.م.
- ۸۸ تصویر (۴-۷۷): طرح خطی نماد سومری ایزد آفتاب، شوش، هزاره پنجم ق.م.
- ۸۸ تصویر (۴-۷۸) تا (۴-۸۰): طرح خطی نقوش سفالینه های جلگه مرو دشت، هزاره پنجم ق.م.
- ۸۸ تصویر (۴-۸۱) تا (۴-۸۴): طرح خطی نقوش سفالینه های تپه گیان، هزاره چهارم ق.م.
- ۸۹ تصویر (۴-۸۵): طرح خطی نقش سفالینه تپه گیان، هزاره دوم ق.م.
- ۸۹ تصویر (۴-۸۶): طرح خطی نقش سفالینه تپه گیان، اواخر هزاره دوم ق.م.
- ۸۹ تصویر (۴-۸۷): طرح خطی نقش سفالینه تپه گیان، هزاره دوم ق.م.
- ۸۹ تصویر (۴-۸۸): طرح خطی نقش سفالینه تپه گیان، اواخر هزاره دوم ق.م.
- ۸۹ تصویر (۴-۸۹): طرح خطی نقش سفالینه گودین، هزاره سوم ق.م.

- تصویر (۹۰-۴) تا (۹۳-۴) : طرح خطی نقوش سفالینه های تپه گیان، هزاره سوم ق.م. ۸۹
- تصویر (۹۴-۴) تا (۹۹-۴) : طرح خطی نقوش سفالینه های سایر مناطق زاگرس مرکزی،
هزاره سوم ق.م. ۸۹
- تصویر (۱۰۰-۴) تا (۱۰۲-۴) : طرح خطی نقوش سفالینه های دشت خوزستان،
هزاره چهارم ق.م. ۸۹
- تصویر (۱۰۳-۴) و (۱۰۴-۴) : طرح خطی نقوش سفالینه های جلگه مرو دشت، هزاره سوم ق.م. ۹۰
- تصویر (۱۰۵-۴) و (۱۰۶-۴) : طرح خطی نقوش سفالینه های جلگه مرو دشت، هزاره پنجم
ق.م. ۹۰
- تصویر (۱۰۷-۴) و (۱۰۸-۴) : طرح خطی نقوش سفالینه های گودین تپه، هزاره سوم ق.م. ۹۰
- تصویر (۱۰۹-۴) : طرح خطی نقش سفالینه تپه گیان، هزاره نخست ق.م. ۹۰
- تصویر (۱۱۰-۴) : طرح خطی نقوش سفالینه های تپه گیان، هزاره دوم ق.م. ۹۰
- تصویر (۱۱۱-۴) و (۱۱۲-۴) : طرح خطی نقش سفالینه های دشت خوزستان،
هزاره چهارم ق.م. ۹۰
- تصویر (۱۱۳-۴) تا (۱۱۵-۴) : طرح خطی نقوش سفالینه های جلگه مرو دشت، هزاره پنجم
ق.م. ۹۱
- تصویر (۱۱۶-۴) : طرح خطی نقش سفالینه تپه گیان، هزاره دوم ق.م. ۹۱
- تصویر (۱۱۷-۴) و (۱۱۸-۴) : طرح خطی مهر، دشت خوزستان، هزاره چهارم ق.م. ۹۱
- تصویر (۱۱۹-۴) : طرح خطی نقش سفالینه جلگه مروشت، هزاره سوم ق.م. ۹۱
- تصویر (۱۲۰-۴) تا (۱۲۲-۴) : طرح خطی نقوش سفالینه های تپه گیان، هزاره دوم ق.م. ۹۱
- تصویر (۱۲۳-۴) : طرح خطی نقش سفالینه تپه گیان، هزاره پنجم ق.م. ۹۲
- تصویر (۱۲۴-۴) : طرح خطی نقش سفالینه تپه گیان، هزاره سوم ق.م. ۹۲
- تصویر (۱۲۵-۴) : طرح خطی نقش سفالینه تپه گیان، هزاره پنجم ق.م. ۹۲
- تصویر (۱۲۶-۴) : طرح خطی نقش سفالینه تپه گیان، هزاره سوم ق.م. ۹۲
- تصویر (۱۲۷-۴) : طرح خطی نقوش نقش سفالینه تپه گیان، هزاره پنجم ق.م. ۹۲
- تصویر (۱۲۸-۴) و (۱۲۹-۴) : طرح خطی نقوش سفالینه های تپه گیان، هزاره سوم ق.م. ۹۲
- تصویر (۱۳۰-۴) : طرح خطی مهر، دشت خوزستان، هزاره چهارم ق.م. ۹۳
- تصویر (۱۳۱-۴) : طرح خطی نقش سفالینه دشت خوزستان، هزاره چهارم ق.م. ۹۳
- تصویر (۱۳۲-۴) : طرح خطی نقش سفالینه دشت خوزستان، هزاره سوم ق.م. ۹۳

- ۹۳ تصویر (۱۳۳-۴): طرح خطی نقش سفالینه گودین تپه، هزاره سوم ق.م.
- ۹۳ تصویر (۱۳۴-۴): طرح خطی نقش سفالینه سایر مناطق زاگرس مرکزی، هزاره سوم ق.م.
- ۹۳ تصویر (۱۳۵-۴): طرح خطی نقش سفالینه دشت خوزستان، هزاره سوم ق.م.
- ۹۳ تصویر (۱۳۶-۴): طرح خطی نقش سفالینه گودین تپه، هزاره سوم ق.م.
- ۹۳ تصویر (۱۳۷-۴): طرح خطی نقش سفالینه تپه گیان، هزاره چهارم ق.م.
- ۹۳ تصویر (۱۳۸-۴): طرح خطی نقوش سفالینه های تپه گیان، هزاره سوم ق.م.
- ۹۳ تصویر (۱۳۹-۴): طرح خطی نقش سفالینه تپه گیان، هزاره چهارم ق.م.
- ۹۴ تصویر (۱۴۰-۴) تا (۱۴۵-۴): طرح خطی نقوش سفالینه های جلگه مرو دشت، هزاره پنجم ق.م.
- تصویر (۱۴۶-۴) تا (۱۵۰-۴): طرح خطی نقوش سفالینه های دشت خوزستان، هزاره چهارم ق.م.
- ۹۴ تصویر (۱۵۱-۴) و (۱۵۲-۴): طرح خطی نقوش سفالینه های تپه گیان، هزاره چهارم ق.م.
- تصویر (۱۵۳-۴) و (۱۵۴-۴): طرح خطی نقوش سفالینه های دشت خوزستان، هزاره چهارم ق.م.
- ۹۵ تصویر (۱۵۵-۴): طرح خطی نقش سفالینه گودین تپه، هزاره سوم ق.م.
- ۹۵ تصویر (۱۵۶-۴) و (۱۵۷-۴): طرح خطی نقوش سفالینه های تپه گیان، هزاره چهارم ق.م.
- ۹۵ تصویر (۱۵۸-۴): طرح خطی نقش سفالینه دشت خوزستان، هزاره چهارم ق.م.
- تصویر (۱۵۹-۴) تا (۱۶۱-۴): طرح خطی نقوش سفالینه های دشت خوزستان، هزاره چهارم ق.م.
- ۹۶ تصویر (۱۶۲-۴): طرح خطی نقش سفالینه گودین تپه، هزاره سوم ق.م.
- ۹۶ تصویر (۱۶۳-۴) و (۱۶۴-۴): طرح خطی نقوش سفالینه های جلگه مرو دشت، هزاره پنجم ق.م.
- تصویر (۱۶۵-۴): طرح خطی نقش سفالینه دشت خوزستان، هزاره چهارم ق.م.
- ۹۶ تصویر (۱۶۶-۴): طرح خطی نقش سفالینه تپه گیان، هزاره چهارم ق.م.
- ۹۷ تصویر (۱۶۷-۴) و (۱۶۸-۴): طرح خطی نقوش سفالینه های جلگه مرو دشت، هزاره پنجم ق.م.
- تصویر (۱۶۹-۴): طرح خطی نقش سفالینه گودین تپه، هزاره سوم ق.م.
- تصویر (۱۷۰-۴) تا (۱۷۲-۴): طرح خطی نقوش سفالینه های دشت خوزستان،

- هزاره چهارم ق.م. ۹۷
- تصویر (۱۷۳-۴) تا (۱۸۴-۴) : طرح خطی نقوش سفالینه های تپه گیان، هزاره چهارم ق.م. ۹۹
- تصویر (۱۸۵-۴) تا (۱۸۸-۴) : طرح خطی نقوش سفالینه های گودین تپه، هزاره سوم ق.م. ۹۹
- تصویر (۱۸۹-۴) تا (۱۹۲-۴) : طرح خطی نقوش سفالینه های گودین تپه، هزاره سوم ق.م. ۱۰۰
- تصویر (۱۹۳-۴) تا (۲۰۰-۴) : طرح خطی نقوش سفالینه های دشت خوزستان،
هزاره چهارم ق.م. ۱۰۰
- تصویر (۲۰۱-۴) تا (۲۰۵-۴) : طرح خطی نقوش سفالینه های جلگه مرو دشت، هزاره پنجم ق.م. ۱۰۰
- تصویر (۲۰۶-۴) تا (۲۱۰-۴) : طرح خطی نقوش سفالینه های گودین تپه، هزاره دوم ق.م. ۱۰۱
- تصویر (۲۱۱-۴) تا (۲۱۵-۴) : طرح خطی نقوش سفالینه های گودین تپه، هزاره سوم ق.م. ۱۰۱
- تصویر (۲۱۶-۴) : طرح خطی نقش سفالینه تپه گیان، هزاره دوم ق.م. ۱۰۲
- تصویر (۲۱۷-۴) و (۲۱۸-۴) : طرح خطی نقوش سفالینه های تپه گیان، هزاره سوم ق.م. ۱۰۲
- تصویر (۲۱۹-۴) : طرح خطی نقش سفالینه تپه گیان، هزاره نخست ق.م. ۱۰۲
- تصویر (۲۲۰-۴) : طرح خطی نقش سفالینه تپه گیان، هزاره دوم ق.م. ۱۰۲
- تصویر (۲۲۱-۴) : طرح خطی نقش سفالینه تپه گیان، هزاره سوم ق.م. ۱۰۲
- تصویر (۲۲۲-۴) و (۲۲۳-۴) : طرح خطی نقوش سفالینه های تپه گیان، هزاره دوم ق.م. ۱۰۲
- تصویر (۲۲۴-۴) : طرح خطی نقش سفالینه تپه گیان، هزاره چهارم ق.م. ۱۰۲
- تصویر (۲۲۵-۴) و (۲۲۶-۴) : طرح خطی نقوش سفالینه های تپه گیان، هزاره دوم ق.م. ۱۰۲
- تصویر (۲۲۷-۴) : طرح خطی نقش سفالینه تپه گیان، هزاره سوم ق.م. ۱۰۲
- تصویر (۲۲۸-۴) : طرح خطی نقش سفالینه تپه گیان، هزاره چهارم ق.م. ۱۰۲
- تصویر (۲۲۹-۴) : طرح خطی نقش سفالینه تپه گیان، هزاره دوم ق.م. ۱۰۲
- تصویر (۲۳۰-۴) : طرح خطی نقش سفالینه تپه گیان، هزاره چهارم ق.م. ۱۰۲
- تصویر (۲۳۱-۴) : طرح خطی نقش سفالینه تپه گیان، هزاره دوم ق.م. ۱۰۲
- تصویر (۲۳۲-۴) تا (۲۳۴-۴) : طرح خطی نقوش سفالینه های سایر مناطق زاگرس مرکزی،
هزاره سوم ق.م. ۱۰۲
- تصویر (۲۳۵-۴) تا (۲۳۷-۴) : طرح خطی نقوش سفالینه های جلگه مرو دشت، هزاره پنجم ق.م. ۱۰۳
- تصویر (۲۳۸-۴) تا (۲۴۰-۴) : طرح خطی نقوش سفالینه های جلگه مرو دشت، هزاره سوم ق.م. ۱۰۳

- ق.م.
- ۱۰۳ تصویر (۲۴۱-۴) تا (۲۴۴-۴): طرح خطی نقوش سفالینه های دشت خوزستان، هزاره سوم ق.م.
- ۱۰۴ تصویر (۲۴۵-۴) و (۲۴۶-۴): طرح خطی نقوش سفالینه های تپه گیان، هزاره چهارم ق.م.
- ۱۰۴ تصویر (۲۴۷-۴): طرح خطی نقش سفالینه تپه گیان، هزاره دوم ق.م.
- ۱۰۴ تصویر (۲۴۸-۴) و (۲۴۹-۴): طرح خطی نقوش سفالینه های تپه گیان، هزاره چهارم ق.م.
- ۱۰۴ تصویر (۲۵۰-۴) تا (۲۵۴-۴): طرح خطی نقوش سفالینه های جلگه مرودشت، هزاره سوم ق.م.
- تصویر (۲۵۵-۴) تا (۲۶۱-۴): طرح خطی نقوش سفالینه های دشت خوزستان، هزاره چهارم ق.م.
- ۱۰۴ تصویر (۲۶۲-۴): طرح خطی نقش سفالینه جلگه مرودشت، هزاره سوم ق.م.
- ۱۰۵ تصویر (۲۶۳-۴) تا (۲۶۵-۴): طرح خطی نقوش سفالینه های تپه گیان، هزاره چهارم ق.م.
- ۱۰۵ تصویر (۲۶۶-۴): طرح خطی نقش سفالینه تپه گیان، هزاره سوم ق.م.
- ۱۰۵ تصویر (۲۶۷-۴) تا (۲۷۰-۴): طرح خطی نقوش سفالینه های تپه گیان، هزاره چهارم ق.م.
- ۱۰۶ تصویر (۲۷۱-۴): طرح خطی نقش سفالینه دشت خوزستان، هزاره سوم ق.م.
- ۱۰۶ تصویر (۲۷۲-۴) تا (۲۷۵-۴): طرح خطی نقوش سفالینه های گودین تپه، هزاره سوم ق.م.
- ۱۰۶ تصویر (۲۷۶-۴) و (۲۷۷-۴): طرح خطی نقوش سفالینه های تپه گیان، هزاره سوم ق.م.
- ۱۰۶ تصویر (۲۷۸-۴): طرح خطی نقش سفالینه تپه گیان، هزاره چهارم ق.م.
- ۱۰۷ تصویر (۲۷۹-۴) و (۲۸۰-۴): طرح خطی نقوش سفالینه های تپه گیان، هزاره چهارم ق.م.
- ۱۰۷ تصویر (۲۸۱-۴): طرح خطی نقش سفالینه سایر مناطق زاگرس مرکزی، هزاره سوم ق.م.
- تصویر (۲۸۲-۴) و (۲۸۳-۴): طرح خطی نقوش سفالینه های دشت خوزستان، هزاره چهارم ق.م.
- ۱۰۸ تصویر (۲۸۴-۴): طرح خطی نقش برجسته، دشت خوزستان، هزاره چهارم ق.م.
- ۱۰۸ تصویر (۲۸۵-۴): طرح خطی نقش سفالینه تپه گیان، هزاره چهارم ق.م.
- ۱۰۸ تصویر (۲۸۶-۴) تا (۲۹۱-۴): طرح خطی نقوش سفالینه های تپه گیان، هزاره سوم ق.م.
- ۱۰۸ تصویر (۲۹۲-۴): طرح خطی نقش سفالینه دشت خوزستان، هزاره سوم ق.م.
- ۱۰۸ تصویر (۲۹۳-۴): طرح خطی نقش سفالینه دشت خوزستان، هزاره چهارم ق.م.
- ۱۰۸ تصویر (۲۹۴-۴): طرح خطی نقش سفالینه دشت خوزستان، هزاره سوم ق.م.

- ۱۰۹ تصویر (۲۹۵-۴) تا (۲۹۷-۴): طرح خطی نقوش سفالینه های دشت خوزستان، هزاره سوم ق.م.
- تصویر (۲۹۸-۴) و (۲۹۹-۴): طرح خطی نقش سفالینه های سایر مناطق زاگرس مرکزی، هزاره سوم ق.م.
- ۱۰۹ تصویر (۳۰۰-۴) تا (۳۰۲-۴): طرح خطی نقوش سفالینه های گودین تپه، هزاره سوم ق.م.
- ۱۰۹ تصویر (۳۰۳-۴): طرح خطی نقش سفالینه جلگه مرو دشت، هزاره پنجم ق.م.
- ۱۰۹ تصویر (۳۰۴-۴) و (۳۰۵-۴): طرح خطی نقوش سفالینه های جلگه مرو دشت، هزاره سوم ق.م.
- ۱۰۹ تصویر (۳۰۶-۴) و (۳۰۷-۴): طرح خطی نقش سفالینه های جلگه مرو دشت، هزاره پنجم ق.م.
- ۱۱۰ تصویر (۳۰۸-۴) و (۳۰۹-۴): طرح خطی نقوش سفالینه های تپه گیان، هزاره چهارم ق.م.
- ۱۱۰ تصویر (۳۱۰-۴) تا (۳۱۲-۴): طرح خطی نقوش سفالینه های گودین تپه، هزاره سوم ق.م.
- ۱۱۰ تصویر (۳۱۳-۴): طرح خطی نقش سفالینه جلگه مرو دشت، هزاره پنجم ق.م.
- تصویر (۳۱۴-۴) و (۳۱۵-۴): طرح خطی نقوش سفالینه های دشت خوزستان، هزاره چهارم ق.م.
- ۱۱۱ تصویر (۳۱۶-۴): طرح خطی نقش سفالینه جلگه مرو دشت، هزاره سوم ق.م.
- ۱۱۱ تصویر (۳۱۷-۴): طرح خطی نقش سفالینه تپه گیان، هزاره سوم ق.م.
- ۱۱۱ تصویر (۳۱۸-۴): طرح خطی نقش سفالینه سند، هزاره چهارم ق.م.
- ۱۱۱ تصویر (۳۱۹-۴) تا (۳۲۱-۴): طرح خطی نقوش سفالینه های تپه گیان، هزاره سوم ق.م.
- ۱۱۱ تصویر (۳۲۲-۴): طرح خطی نقش سفالینه گودین تپه، هزاره سوم ق.م.
- ۱۱۱ تصویر (۳۲۳-۴) و (۳۲۴-۴): طرح خطی نقوش سفالینه های گودین تپه، هزاره دوم ق.م.
- ۱۱۱ تصویر (۳۲۵-۴) و (۳۲۶-۴): طرح خطی نقوش سفالینه های دشت خوزستان، هزاره سوم ق.م.
- ۱۱۲ تصویر (۳۲۷-۴) تا (۳۳۲-۴): طرح خطی نقوش سفالینه های تپه گیان، هزاره سوم ق.م.
- ۱۱۲ تصویر (۳۳۳-۴) تا (۳۳۶-۴): طرح خطی نقوش سفالینه های گودین تپه، هزاره سوم ق.م.
- تصویر (۳۳۷-۴) تا (۳۳۹-۴): طرح خطی نقش سفالینه سایر مناطق زاگرس مرکزی، هزاره سوم ق.م.
- ۱۱۳ تصویر (۳۴۰-۴) تا (۳۴۴-۴): طرح خطی نقوش سفالینه های دشت خوزستان،

- ۱۱۳ هزاره چهارم ق.م.
- ۱۱۳ تصویر (۳۴۵-۴) تا (۳۵۲-۴): طرح خطی نقوش سفالینه های جلگه مرو دشت، هزاره پنجم ق.م.
- ۱۱۴ تصویر (۳۵۳-۴) تا (۳۵۵-۴): طرح خطی نقوش سفالینه های تپه گیان، هزاره چهارم ق.م.
- ۱۱۴ تصویر (۳۵۶-۴): طرح خطی نقش سفالینه خوراب، هزاره چهارم ق.م.
- ۱۱۴ تصویر (۳۵۷-۴): طرح خطی نقش سفالینه بمپور، هزاره چهارم ق.م.

فهرست جداول

- ۳۶ جدول (۱-۲): مشخصات نقوش سفالینه های گودین تپه بر اساس لایه های استقرار
- ۳۷ جدول (۲-۲): مشخصات نقوش سفالینه های تپه گیان بر اساس لایه های استقرار
- ۴۲ جدول (۱-۳): ویژگی های بصری نقوش با کاربرد حاشیه
- ۵۰ جدول (۲-۳): ویژگی های بصری نقشمایه ها

فهرست نمودارها

- ۶۶ نمودار (۱-۳): میزان تکرار انواع نقوش
- ۶۶ نمودار (۲-۳): میزان تکرار انواع نقوش حیوانی
- ۶۷ نمودار (۳-۳): چگونگی قرارگیری نقوش بر روی سفالینه ها
- ۶۷ نمودار (۴-۳): میزان خطوط غالب در نقوش
- ۶۸ نمودار (۵-۳): چگونگی راستاهای غالب در نقوش
- ۶۸ نمودار (۶-۳): چگونگی وضعیت تقارن در نقوش
- ۶۹ نمودار (۷-۳): میزان استفاده از بافت در نقوش
- ۶۹ نمودار (۸-۳): میزان استفاده از انواع ریتم در نقوش
- ۷۰ نمودار (۹-۳): چگونگی محدوده نقوش

فصل اول:

کلیات

مقدمه

غرب ایران از زمان های بسیار دور در میان کوهستان هایی که از هرسو آن را احاطه کرده با رودهای پرآب و دره های زیبا و جنگل های فراوان خود، نقاط مناسبی را برای کشاورزی و پرورش دام به وجود آورده بود، که همین امر موجب تغییر زودرس شیوه کوچ نشینی به زندگی یکجانشینی شد. این تحولات در حدود هزاره هفتم تا نیمه نخست هزاره ششم صورت گرفت. از این زمان به بعد این منطقه، همواره به عنوان مهد تمدن های کهن و مرکز آبادی و پایتخت پادشاهان بزرگ از جمله مادها مطرح بوده، همچنین به دلیل قرارگیری در مسیر جاده باستانی که فلات ایران را به جلگه بین النهرین پیوند می داد، از اهمیت ویژه ای برخوردار بوده است؛ به گونه ای که برای مردم فلات ایران به منزله کلید دنیای متمدن آن زمان محسوب می شده است. این موقعیت ویژه فرهنگی، دستاوردهای هنری بسیاری را به ارمغان آورده که در طول تاریخ و اعصار در دل خاک مصون مانده تا هم اینک به دست ما رسیده است. در میان این آثار، سفالینه ها مهمترین اشیائی هستند که از بدو آغاز تمدن، دمساز و شریک زندگی مردم بوده اند و همچون آئینه ای صاف و تابناک خاطرات و تخیلات و حتی تمایلات آنان را به صورت نقش و نگارهای موزون و دلپسند در برابر دیدگان کنجکاو اهل تحقیق جلوه گر می سازند. دو تمدن تپه گیان و گودین تپه، از مراکز پررونق هزاره چهارم تا نخست ق.م. در این مناطق هستند که طی کاوش های باستان شناسی، کشف و مورد حفاری قرار گرفتند.

آثار سفالینی که در این مناطق یافت شده اند، حاوی نقوشی بسیار زیبا و پربار است که وابسته به تمدن سفال نخودی رنگ هزاره های پیش از میلاد فلات ایران محسوب می شود. این آثار با ارزش در ابتدا مورد سودجویی عده ای قرار گرفت و تعداد زیادی از آنها توسط مجموعه داران خصوصی در ایران یا خارج از آن به تاراج رفت. در سال ۱۳۷۴ اداره کل موزه های بنیاد مستضعفان (موزه دفینه) با هدف گردآوری این گونه آثار تشکیل شد و به همت این مؤسسه تعدادی از این مجموعه ها به مخزن این موزه انتقال یافت و از آن زمان به بعد خارج از دید عموم نگهداری می شوند. پس از مشاهده این مجموعه بر آن شدم تا این منابع بصری را ثبت و مورد مطالعه قرار دهم. بنابراین از مسئولان مجوز ورود به این مخزن و مطالعه بر روی این سفالینه ها را دریافت کردم. هدف از انجام این پژوهش، ثبت و طبقه بندی و مطالعه نقوش از دیدگاه فرم شناسی است.

طرح مسأله تحقیق

سفال در واقع نخستین محصول هنری و صنعتی مردمان اولیه و حاصل نیاز و شعور آدمی در به کارگیری عوامل طبیعت است. در هنرهای ایران سفالگری از قدمت و اصالت بیشتری برخوردار است و بیش از سایر هنرها نشان دهنده ی فرهنگ و اعتقادات و سنت های مردم این سرزمین است. نقوشی که بر روی این سفالینه ها ترسیم شده به خاطر تجلی فعالیت ذهن و خلاقیت و ابداع هنری انسان های گذشته از جایگاه ویژه ای برخوردار است و باید آنها را ارج نهاد. نقوشی که در طی قرون و اعصار پیش از تاریخ، در هر دوره تحولات زیادی را پشت سر گذارده و خصوصیت و ماهیت ویژه ای به خود گرفته است. در عین حال همواره به انجام رسالت اصلی خود که همانا انتقال اندیشه و پیامی برخاسته از باورها بوده به بهترین نحو پرداخته است. گاهی در قالب رئالیسم (واقع گرایی)، زنده و واقعی دیده شده و گاه تا مرز انتزاع و تجرید پیش رفته تا جایی که درک مفاهیم آن غیر ممکن است. در این میان شاهد مجموعه هایی بی نظیر از آثار بجا مانده از این هنر هستیم که از جای جای ایران به دست آمده و آن چنان که شایسته است مورد مطالعه و توجه قرار نگرفته اند. تحقیقی که پیش رو دارید در مورد یکی از همین مجموعه هاست، سفالینه های منقوشی که هم اکنون در مخزن موزه دفینه دور از دسترس عامه مردم نگهداری می شود. این سفالینه ها مربوط به تمدن های تپه گیان و گودین تپه است، که قدمت آن به هزاره چهارم تا دوم ق.م می رسد و نقوش روی آنها متعلق به تمدن سفال نخودی رنگ است که در این فاصله زمانی در تمامی نقاط فلات ایران رواج داشت. سفالینه هایی که از میان هزاره ها و اعصار برجای مانده اند و نا گفته های بسیاری در خود دارند که جای تحقیق و تفحص بسیار دارد. تحقیق حاضر بر اساس مواردی که ذکر شد و البته علاقه نگارنده به نقوش سفالینه ها شکل گرفت و بر آن است که اولین گام را در جهت حفظ و شناخت این مجموعه که همانا تحلیل توصیفی و بررسی ویژگی های بصری آن است، بردارد. ره آورد این تحقیق می تواند برای هنرمندان و علاقه مندان مجموعه ای پرتنوع و زیبا از نقوشی باشد که در حافظه بصری این مرز و بوم وجود داشته است.